

Юлія Лебедь
(м. Вінниця)

УДК 811.161:2'367.622

ПАРАМЕТРИ МОДЕЛЕЙ КІЛЬКАСЛІВНОЇ ІМЕННИКОВОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті розглянуто кількаслівні іменникові номінації, описано їхні параметри, визначено умови обов'язковості іменникових компонентів кількаслівної іменникової номінації, проаналізовано різні типи моделей кількаслівної іменникової номінації: за будовою, за закритістю / відкритістю структури, за прогнозуванням іменником позицій, за морфологічним вираженням залежних від синсемантичного іменника слів, окрім цього, розмежовано типи моделей кількаслівних іменникових номінацій за міжкомпонентними семантико-синтаксичними відношеннями.

Ключові слова: кількаслівна іменникова номінація, синсемантизм, модель кількаслівної іменникової номінації, обов'язковий компонент кількаслівної іменникової номінації.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній науці увагу звертають на питання, що перебувають тепер у центрі зацікавлень теоретиків-синтаксистів й отримують неоднозначні відповіді.

Функціональний аналіз допомагає рельєфніше відобразити вершинний характер синтаксису в мовній системі, його підпорядкованість двом основним функціям мови – комунікативній і когнітивній.

Функціональний підхід уносить істотні корективи щодо виділення системи синтаксичних одиниць, їхньої ієрархії, функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В україністиці є вагомий теоретичний і практичний доробок стосовно дослідження формально-граматичних, семантичних та функціональних особливостей дієслова (праці В. Русанівського, О. Мельничука, І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, Н. Іваницької, С. Єрмоленко, Й. Андерша, Н. Гуйванюк). Вивчаючи різнорівневу природу дієслова, учені почали виокремлювати такі класи дієслівної лексики: «релятивні» (В. Шмілауер, Н. Іваницька, А. Загнітко); «відносні», «несамостійні» (Л. Щерба, В. Виноградов); «синсемантичні» (А. Марті, О. Гулига, Н. Дзюбишина); «дієслова відкритої семантики» (Р. Гайсіна, Г. Золотова); «семантично ненасичені» (У. Юнг); «несамодостатні» (М. Мірченко); «незамкнені» (М. Брінкман); «інтенційні» (Я. Оравець, Р. Мразек, М. Володченков); «дієслова неповної предикації» (В. Гак).

Іменнику належить одне з центральних місць у системі частин мови [2, с. 41]. Центральність зумовлена властивістю іменника позначати предмети (семантичний аспект) і виступати в ролі головного компонента (формально-граматичний аспект). Одним із організуючих компонентів речення виступає іменник.

Мета статті – з'ясувати основні параметри кількаслівної іменникової номінації.

Об'єкт дослідження – іменникові кількаслівні номінації.

Предмет дослідження – кількаслівні номінації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іменникові кільकाслівні номінації утворюються на базі: двохелементних семантичних єдностей – підрядних іменникових словосполучень з опорним синсемантичним іменником (*читання книги, проведення дискусії, відвідування занять, повернення боргу, пошив одягу, втручання в будівництво*) та на базі трьохелементних семантичних єдностей із опорним синсемантичним іменником (*надання допомоги самотнім, забезпечення населення газом*).

У семантичні єдності іменникового типу вступає велика кількість синсемантичних іменникових слів, які разом із залежними від них словоформами становлять основу структур, на базі яких утворюються кільकाслівні іменникові номінації.

Переважає більшість іменникових слів, які утворюють семантичні єдності іменникового типу, є словами синсемантичної природи через свою неспроможність власним фонемним складом номінувати предметні денотати [1]. Ця властивість сприяє утворенню іменниковими словами семантичних єдностей різної структури, у яких іменниковий синсемантизм компенсують залежні від перших словоформи інших частин мови, переважно іменників. Синсемантизм властивий: а) віддієслівним іменникам (девербативам) [4, с. 38]; б) автосемантичним іменникам у певних значеннях; в) іменниковим словам із переносним значенням.

Загальна кількість іменникових слів, утворених від дієслів, є набагато меншою, ніж самих дієслів. В українській мові відсутні віддієслівні іменники, утворені від переважної більшості автосемантичних дієслів. Особливо це стосується безособових дієслів, наприклад, тих, що позначають стан природи (*вияснятися, сніжити, вітрити, віхолити, зоріти, дніти, перегриміти, замрячити*) чи фізіологічний стан певних органів людського організму: *боліти* (про частину тіла), *терпнути* (про кінцівки), *свербіти* (про тіло чи його частину), *німіти* (про тіло чи його частину) і т. ін. Абсолютну неможливість дієслівно-іменникової словотворчої кореляції виявляють автосемантичні дієслова на позначення стану природи із префіксами, наприклад, у підгрупі дієслів із семантикою інгресивності (*завесніти, завечоріти, замжичити, захурделити*), інтенсивності (*розвеснітися, розгримітися*), ітеративності (*попогриміти*), делімітативності (*похмарити*), фінітивності (*передощити*). Зазначену вище закономірність пояснює насамперед денотативна фіксованість семантики на процесуальності за повної відсутності предметного денотата, а отже, іменникового чи займенникового слова у функції підмета, здатних / нездатних трансформуватися в родовий приіменниковий (*світає → світання (чого?)*).

Сильні позиції, утворені іменниковими словами в семантичних єдностях іменникового типу, мають здатність заміщувати іменникові (займенникові) словоформи в непрямих відмінках без прийменників, які компенсують синсемантизм іменникових слів: *отримання інформації, застосування законів, стислість викладу, процес читання, збирання врожаю, співчуття другові, служіння народу, брязкіт машин, гавкання собак, володіння зброєю, володіння майном, газифікація села, розкрадання землі, розкрадання коштів, проведення слідства, застосування зброї, запуск ракети, процес поширення інфекції, виникнення епідемії грипу, оптимізація вирішення питань збуту сировини, проблема утилізації побутових відходів* і т. д.

Як і синсемантичні дієслова, синсемантичні іменники виявляють вибірковість щодо залежних слів із відповідними граматичними та лексичними ознаками і не можуть сполучатися з іншими, несумісними з їхньою «граматикою» чи семантикою. Граматичну сполучуваність обмежують семантико-граматичні (валентнісні) ознаки синсемантичних

іменників, а їхню лексичну сполучуваність – денотативні властивості. В обов'язкову сполучуваність не можуть вступати іменники з порушенням структурно-семантичних закономірностей утворення семантичних єдностей: *роз'єднання стосунки, соління огірки* тощо. Не можуть також бути об'єднані слова, що номінують предметні денотати, які взаємовиключають один одного [3]: *роз'єднання генія, збирання почуттів* тощо. Сполучатися можуть слова, у яких є частковий збіг сем.

У семантичній єдності іменникового типу наявні семи, які обов'язково експлікуються, що зумовлює обов'язкову сполучуваність опорних слів із залежними як компенсаторами незавершеної іменникової семантики: *Поширеність конфліктів, їхня роль у суспільному житті привертала увагу до них ще з часів глибокої старовини* (З журн.); *Свято – це генеральний огляд сил* (В. Винниченко); *До найреальніших картин вона додає ліричні покраси, що не раз нагадують симфонії, де враження красвидів і почування душі зливаються в неподільну гармонію* (Леся Українка); *Зрозуміння природи для сучасного людства менш істотне, ніж користування з неї* (П. Загребельний); *Атмосфера гаряча, тривожна, вся небезпека і боротьба, вічний упад і підйом, розквіт надії й розлуки, почуття сили й знесилля і безконечно довга дорога...* (М. Коцюбинський).

Виділяємо такі типи кількаслівних іменникових номінацій:

- за будовою: двохелементні (*споживання м'яса*), розширеної структури (*здатність відновлення судин мозку*);
- за закритістю / відкритістю структури: закритого типу (*допомога малозабезпеченим*), відкритого типу (*перевірка готовності...*);
- за прогнозуванням іменником позицій: односпрямовані (*махання руками*), двоспрямовані (*вручення премії переможцям*);
- за морфологічним вираженням залежних від синсемантичного іменника слів: безприйменниково-іменникові (*збирання врожаю*), прийменниково-іменникові (*втручання у справу*), інфінітивні (*обіцянка прийти*), прислівникові (*оранка вручну*).

Розмежовуємо такі основні групи моделей кількаслівних іменникових номінацій: безприйменниково-іменникові / займенникові, прийменниково-іменникові / займенникові, інфінітивні. У межах кожної з цих груп виділяємо варіанти приіменникових обов'язкових компонентів із властивими їм формальними та семантичними ознаками.

Систему компонентів кількаслівної іменникової номінації становлять іменникові та інфінітивні словоформи, уживані при синсемантичних іменниках для компенсації їхньої недостатньої семантики в семантичних єдностях різної структури: *втручання в справи бізнесу, неспроможність до керівництва країною, прагнення до вступу в НАТО, неможливість поспілкуватися з людиною, відмова підсудного від зустрічі з адвокатом, здатність слова до поєднання з (повнозначним) словом, залежність слова від властивостей мотиватора, здатність словосполучення до транспонування в речення, перехід прикметників в іменник, спроба втручатися у діяльність підрозділу* і т.д.

Ураховуючи морфологічне вираження, залежний компонент кількаслівної іменникової номінації класифікуємо за відповідними структурними моделями, наприклад: безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в родовому відмінку, безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в давальному відмінку і т.д. До того ж, беручи до уваги міжкомпонентні семантико-синтаксичні відношення, а отже, синтаксичну семантику обов'язкового приіменникового компонента, розмежовуємо, наприклад, безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти з об'єктним значенням

(об'єктної семантики), приіменниково-іменникові / займенникові компоненти з обставинним значенням (обставинної семантики) і т. под.

Отже, синсемантичний іменник «обирає контекстних партнерів», у поєднанні з якими цілісно реалізує семантику, забезпечуючи тим самим граматичну й значеннєву правильність, мовну нормативність конструкцій – семантичних єдностей, на базі яких утворюються приіменникові обов'язкові компоненти з відповідним синтаксичним значенням.

У системі приіменникових обов'язкових компонентів виділяються обов'язкові іменникові компоненти, виражені формами родового, давального, знахідного та орудного відмінків іменникових слів без прийменників.

Перспектива. Подальше дослідження моделей кількаслівної іменникової номінації дозволить визначити, яке синтаксичне значення можуть виражати вищезазначені номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Пути развития грамматического строя в немецком языке. [Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Г. Адмони. – Москва : «Высшая школа», 1973. – 178 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення / Н. Л. Іваницька // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 97–103.
4. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – Київ : Вища школа, 1986. – 167 с.

Лебедь Ю. Параметры моделей несколькословной существительной номинации

В статье рассмотрено несколькословные существительные номинации, определено не только особенности образования несколькословной существительной номинации, но и условия образования несколькословной существительной номинации; определено, какие существительные могут образовать несколькословную номинацию, рассмотрено основные типы и виды моделей несколькословной существительной номинации, описано, варианты моделей несколькословной существительной номинации.

Ключевые слова: *несколькословная номинация, синсематическое существительное, модель несколькословной номинации, тип модели несколькословной номинации.*

Lebed Yu. The options of models of few words noun nomination

The article is devoted to few words Noun nomination. The functional method helps to solve syntactical problems that regard to structure of sentence. Ukrainian linguistics has many researches that are devoted to Verb possibility of making sentence. The aim of the article is to describe the models of few words Noun nomination. The object of the research is the Noun few words nomination. The subject of the research is the few words nomination.

The Noun has one of the central places in the system of the parts of speech. It can denote items and can be the main component of the sentence. The Noun is one of the components that organize the sentence.

Few words Noun nomination is based on Noun phrase with synsemantical Noun. Such Nouns can't realize its semantic singly. They need another word, for example: the translation (of what?) – the translation of the text.

Most semantic unities are based on synsemantical Noun, that can't nominate object denotations. This property contributes the forming of unities of different structure with the

synsemantical Noun. Ukrainian synsemantical Nouns are formed from synsemantical Verbs, some absolute Nouns with certain meaning and nouns with figurative sense. Synsemantical Nouns can't be formed from Verbs that mean nature state.

In few words Noun nomination the Noun forms strong position for depended component. This component compensates the Noun synsemantics. According to these depended components we can distinguish such models of few words Noun nomination: non prepositional Noun / Pronoun model, prepositional Noun / Pronoun model, infinitive model.

Synsemantical Nouns identify selectivity according to dependent words. Such Nouns can't connect with words that incompatible with its grammar or semantics. Grammatical connection is determinate by valence of synsemantical Nouns. The words that nominate object denotations with mutual exclusion can't form the unity.

There are such groups of few words noun nominations: according to the structure: two-component, three-component; according to the open / close structure: close, open types; according to the Noun prognostication of position: one directional and two directional; according to morphological method of expression: non prepositional Noun nomination, prepositional Noun nomination, adverbial Noun nomination. At the same time two first groups are divided on such models: non prepositional Noun components in genitive case, in dative case etc.

Key words: *synsemantical Noun, few words nomination, few words Noun nomination, model of few word Noun nomination.*

Статтю подано до редколегії 29.04.2017

Володимир Мельничайко, Мирослава Криськів
(м. Тернопіль)

УДК 811.161.2'276.6:34

ЗАСОБИ АРХАЇЗАЦІЇ ТЕКСТУ В РОМАНІ І. БІЛИКА «МЕЧ АРЕЯ»

У статті виокремлено й проаналізовано мовні засоби, якими скористався І. Білик у романі «Меч Арея», щоб, не порушуючи принципу доступності тексту для читачів, надати йому колориту давно минулих часів. Для цього авторові знадобилися історизми, архаїзми та похідні від них, серед них – й авторські новотвори. Приклади стилізації під старовину представляють усі рівні мовної структури – лексичний, фонетичний, морфемний, граматичний, матеріал для діахронічного зіставлення із сучасною літературною мовою – давньоруські й староукраїнські тексти, просторічні та діалектні висловлювання, окремі явища інших слов'янських мов.

Ключові слова: *архаїзація, стилізація, діахронічний аналіз, структура слова, словотвір.*

Автор літературного твору пише не тільки «в пориві натхнення», не тільки для власного задоволення. Він керується конкретним творчим мотивом, комунікативним завданням донести свої думки до читача, переконати в обґрунтованості власних поглядів і переконань, зробити своїм співрозмовником і одnodумцем. Для цього текст твору має бути